

Kapitola 7

Spojené státy americké v české zahraniční politice

Ondřej Ditrych

SPOJENÉ STÁTY AMERICKÉ V ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITICE: VÝCHODISKA A POLITICKÝ KONTEXT

Východiska

„Pro mnoho našich občanů jsou Spojené státy symbolem svobody a optimismu, demokracie a ekonomického úspěchu, vlastenectví a mezinárodní solidarity,“ napsal český prezident Václav Klaus v blahopřejném dopise ke zvolení Baracku Obamovi a dodal, že do budoucna doufá v další dynamické rozvíjení vzájemných vztahů.¹ Podle hodnocení MZV mají tyto vztahy již nyní nadstandardní „*spojenecký charakter a jsou založeny na sdílených hodnotách a na těsných vztazích mezi EU a USA. Politiky obou zemí mají mnoho společných prvků v oblasti bezpečnosti a při podpoře demokracie a lidských práv.*“²

Tak jako v minulých letech byly v uplynulém roce vztahy mezi ČR a USA intenzivní a staly se předmětem široké politické a veřejné diskuse. Příznačná pro ně zůstala asymetričnost (nyní však palčivěji pocíťovaná) a zejména po uzavření vízové kapitoly a útlumu spolupráce v oblasti lidských práv také dominance bezpečnostní dimenze. Významnou změnu z hlediska zintenzivnění vztahů přineslo české předsednictví Radě EU v první polovině roku. S tím je spojen i metodologický problém odlišení dvoustranných a mnohostranných vztahů, který tradičně nastává spíše v souvislosti s relacemi mezi členskými státy EU. (Na druhé straně české předsednictví si vytklo posilování vzájemné spolupráce v rámci transatlantického dialogu a odstranění stávajících bariér. Zaznamenáníhodných výsledků však v tomto směru nedosáhlo.)³ Dílčí paralýza dvoustranných vztahů byla způsobena březnovým pádem Topolánkovy vlády a ustavením úřednického kabinetu, které se podepsalo i na převážení relativního významu aktérů české zahraniční politiky. Protože témata vzájemných vztahů, zejména modalita raketové obrany a česká účast na tomto systému, zůstávala i nadále svrchovaně „politická“, vzrostl význam podstatných (avšak politických) aktérů – politických stran. Z hlediska konkrétních ideologických pozic poklesl vliv atlantistů, kteří v posledních několika letech dominovali exekutivní úrovni utváření zahraniční politiky.

Politický kontext

Česká zahraniční politika ve vztahu k USA byla v uplynulém roce, stejně jako v letech minulých, předmětem intenzivní politické diskuse. Její roznětkou se staly americké plány umístit na českém území radarovou stanicí jako součást amerického systému raketové obrany. Dosud imaginární radarová koule byla zároveň, podobně jako v minulosti, magnetem obecných geopolitických vizí budoucnosti ČR a její „velké strategie“. Kromě USA v nich zaujímalí prominentní úlohu i další aktéři, jako Rusko, NATO a EU.

Politickou debatu je možno rozdělit do dvou fází. První fáze byla přirozeným pokračováním (či dozníváním) několikaleté debaty, provázející proces sjednávání „radarových smluv“ na vládní úrovni a jejich projednání Parlamentem ČR (kde byly již 27. 11. 2008 přijaty Senátem, ale nakonec 17. 3. 2009 Topolánkovou vládou jen týden před jejím pádem staženy z programu jednání Poslanecké sněmovny). Pozice aktérů vycházely z jejich tradiční orientace, čemuž odpovídala i relevantní politická štěpení. Topolánkova vláda zastávala nadále internacionalistickou pozici se silným atlantistickým momentem, který následně zdůrazňovala zejména ODS (a později TOP 09). Výrazněji kontinentální internacionalismus byl i v uplynulém roce příznačný pro ČSSD a Stranu zelených. Podobně KSČM zůstala tradičně autonomistická.⁴

Výrazným zlomem bylo oznámení rozhodnutí americké vlády změnit zamýšlenou architekturu systému (17. září). Byť nebylo toto rozhodnutí přinejmenším pro českou diplomacii a ty politiky, kteří v minulých letech stáli v jejím čele (Vondra, Schwarzenberg) překvapením, na diskurzivní rovině vyvolala událost bouři, která byla v jistém smyslu bouří ve sklenici vody. Tato bouře se sice přímo nedotkla toho, co by ČR měla *dělat*, ale užitečným způsobem odhalila pozice i hodnotová východiska klíčových politických aktérů, kteří se cítili nuceni je zřetelně artikulovat. Předseda ČSSD Jiří Paroubek hovořil o „vítězství českého lidu“. Americké rozhodnutí údajně potvrdilo názor dlouhodobě zastávaný ČSSD, že „*obranný štít by nebyl součástí kolektivní obrany NATO*“.⁵ Předseda ODS Mirek Topolánek z rozhodnutí odvodil, že „*Američané nemají o ten náš prostor až takový zájem*“ a pro ČR to znamená, že „*nejsme ukotveni pevně bezpečnostně, spojenecky, partnersky. Je to jisté ohrožení*“.⁶ Rozhodnutí přivítala KSČM i Strana Zelených, jejichž předseda Ondřej Liška jej označil za potvrzení jejich dlouhodobého názoru, že nová vláda projekt přehodnotí. Liška kvitoval (údajnou) americkou snahu co nejvíce zapojit Rusko do obrany transatlantického prostoru a mírovou cestou řešit hrozby vyplývající z jaderného zbrojení Íránu (není bez zajímavosti, že existenci iránského jaderného zbrojního programu zde chápe jako objektivní fakt). Spojenecké vztahy nepovažuje za narušené, neboť ČR zůstává pevně zakotvena v EU i NATO.⁷ Paradigma „vítězství českého lidu“ přijali i brdští starostové, podle nichž se tento lid („protestující lidé“) postavil proti českým politikům a uhájil suverenitu do doby, než se v USA změnila vláda a „*Američané vyslyšeli názor lidí z České republiky*“.⁸

Větší část těchto názorů spojuje provincialismus, který charakterizuje na jedné straně sebezahleděnost, na druhé neporozumění dlouhodobě směřovatelným činitelům americké zahraniční politiky. Toto mínění se jejím smyslem bylo na české straně způsobeno nedostatkem realismu, kvůli němuž mohla být stěžejí správně vyhodnocena po-

vaha americké „velké strategie“ i místo ČR (a střední Evropy obecně) v ní. Nelze přitom říci, že by toto mínění bylo v politické debatě novinkou. Velmi zřetelné podoby však v uplynulém roce nabylo v souvislosti s potřebou interpretovat proměnu americké politiky obecně i ve vztahu k České republice.

S nástupem prezidenta Obamy došlo v americké zahraniční politice k obnovení pragmatického prvků, který byl za Bushovy vlády výrazně oslaben. Na jedné straně nepřikládá Obama transatlantickému společenství zdaleka takový význam jako evropští atlantisté a nevidí strategické důvody být „evropskou mocností“, jelikož se to nesuslučuje s realisticky a omezeně definovanými americkými zájmy, zejména ve vztazích k Rusku. Vztahy mezi USA a ČR (anebo Polskem) realisticky chápe jako „normalizované“ a v kontextu vyšších politických partií – pro historické přátelství ani historickou odpovědnost USA za dění ve střední Evropě zde není mnoho místa. (Nutno říci, že v USA se tato politika samozřejmě setkává s kritikou z různých stran, a to i ve svém konkrétním projevu opuštění starého plánu na vybudování částí raketové obrany ve střední Evropě. Bezprostředně po oficiálním oznámení vládního rozhodnutí hovořil např. David Kramer z Marshall Fund o „zradě“ na Česích a Polácích, Nile Gardiner z Heritage Foundation zase oživil v této souvislosti termín *appeasement*.)⁹ Naopak ve svém bukurešťském projevu (22. října) bezprostředně před návštěvou Prahy viceprezident Biden zdůraznil, že USA nyní přemýšlejí nikoliv o tom, co mohou udělat *pro* středoevropské země, ale čeho mohou dosáhnout *společně* s nimi, zejména v oblasti prosazování demokratické transformace v zemích, jako jsou Moldavsko, Gruzie, Ukrajina, Arménie, Ázerbájdžán a Bělorusko.¹⁰

Obavy atlantistů z „nového“ kurzu americké politiky se odrazily již v dopise, který bezprostředně po návštěvě v Rusku Obamovi zaslala skupina středoevropských současných a bývalých politiků (15. července) – na české straně Václav Havel, Karel Schwarzenberg, Alexandr Vondra a Luboš Dobrovský. „*Jsme atlantistickým hlasem v NATO a EU*“, píše autoři a stěžují si, že Rusko nerespektuje suverenitu a nezávislost středoevropských států – Moskva „*se stále chová tak, jako by měla v této části Evropy poslední slovo*“ – a Obamova vláda se o ni přestala zajímat. Žádají potvrzení USA jako *evropské mocnosti*, posílení NATO, zachování plánů na vybudování raketové obrany, bližší vztahy mezi EU a USA a blízkou spolupráci v oblasti energetické bezpečnosti.¹¹ Po oznámení amerického plánu vystřídala obavy zahořklost, pocit bezpečnostní neukotvenosti (Topolánek) a zhrzené přihlášení k myšlence evropské obrany (Vondra): „*Je prostě fakt, že zvláštní vztahy s Amerikou narazily na svoje limity a byla by chyba si to ještě rozházet se spojenci v Evropě. Kdo nám pak zbude? Rusové v Karlových Varech*“.¹² Zdali jde v táboře atlantistů o dlouhodobější proměnu, ukáže teprve budoucnost.

Spíše nepochopení než obava z amerického pragmatismu byla patrná na straně těch, kdo se na české politické scéně označují za Obamovy soupeřníky (ČSSD). Unikalo jim, že důvody změny strategie budování raketové obrany nebyly dány tím, že proponentem původní architektury byl jeho předchůdce, ani jejich odporem proti umístění součásti obranného systému v ČR. Nevztahovaly se ani k úvahám o potřebě „multilateralizace“ raketového štítu pod hlavičkou NATO a nesouvisely ani výhradně s velmocenskými vztahy mezi USA a Ruskem.

Výše popsanou „bouří“ vystrídal přinejmenším na politické frontě nečekaný klid. Zmizení (dosud imaginární) radarové koule znamenalo zmizení USA z politické diskuse. „Zrazení“ atlantisté vyjádřili obavy nad americkým pragmatismem zejména ve vztahu k Rusku a „vítězní“ kontinentální internacionalisté kvitovali rozhodnutí Obamovy vlády stran radaru, které se zároveň pokoušeli (chybně) vysvětlit. Následně se však obě strany odmlčely – nad budoucí podobou české zahraniční politiky vůči USA se žádná diskuse nerozpoutala, byť věcná jednání o české účasti na (nové) architektuře systému na nižší úrovni již během podzimu proběhla. Na tomto vývoji se bezpochyby podílela řada faktorů – na straně klíčových politických aktérů např. užívání si plodů „vítězství“, chápání absence autochtonní české zahraniční politiky (na úkor politiky *evropské*) jako ideálního stavu či zhrzená bezradnost; nebo doladování podoby nového systému na americké straně a s ním spojené první návrhy na spolupráci s Prahou. Tak či onak, vymizení diskuse o zahraniční politice vůči USA kvůli dočasnému vyřešení jednoho kontroverzního tématu, jímž byla otázka umístění prvků raketové obrany, bylo příznakem patologie diskuse o české zahraniční politice obecně. Dny „radaru“ však ještě nejsou sečteny.

SCOJENÉ STÁTY AMERICKÉ V ČESKÉ ZAHRAIČNÍ POLITICE: UDÁLOSTI A AGENDA

V jednání o umístění prvků raketové obrany na českém území byl uplynulý rok přelomový. Na české straně se vláda rozhodla po několikaletém vyjednávání tzv. hlavní smlouvy a smlouvy upravující pobyt vojsk (SOFA) a o jejich schválení Senátem stáhnout jednání o nich z Poslanecké sněmovny (17. března) v obavě, že budou zamítnuty. Fischerova úřednická vláda potom necítila potřebu vyvíjet v takto ožehavé věci jakoukoli činnost. Na druhé straně probíhalo zhodnocení strategické a politické účelnosti původního projektu. Náznaky, že Obamova vláda projekt výrazně přehodnotí, existovaly od samého počátku roku. Obama i Biden (např. na mnichovské bezpečnostní konferenci, 7. února)¹³ dlouhodobě *podmiňovali* pokračování projektu jeho „spolehlivostí a rentabilitou“. V březnu *New York Times* informovaly o nabídce výměnného obchodu mezi USA a Ruskem, ve kterém by americká vláda rezignovala na raketovou obranu v původní podobě a získala na oplátku podporu při tlaku na Írán.¹⁴

Přestože američtí i ruští politici zprávu o „tajném dopise“ dementovali, pro českou diplomacii nemohlo být proto velkým překvapením, když v návaznosti na informace, které prosáklly v deníku *Wall Street Journal*,¹⁵ prezident Obama telefonicky uvědomil (byť zjevně bez předchozích konzultací s českou stranou) premiéra Fischera o změně plánované podoby systému (17. září). Veřejně potom spolu s ministrem obrany Robertem Gatesem představil novou podobu systému, která by měla úspěšněji „*čelit pro-měňující se hrozbě ze strany Íránu*“¹⁶ – zejména díky tomu, že bude uveden do provozu o sedm let dříve a soustředí se na rakety krátkého a středního doletu (Šaháb-3, Sedžil-2) představením prvků raketové obrany blíže k Íránu. Obama zároveň k ujištění ČR a Polska považoval za vhodné veřejně potvrdit trvajících platnost čl. 5 Washington-

ské smlouvy, kdežto jeho ministr obrany popřel, že by USA ustupovaly od plánu na vybudování raketové obrany.¹⁷

Přes toto ujišťování zvolila Obamova vláda cestu posílení jednoho (existujícího) pilíře uvažované komplexní architektury raketové obrany na úkor jiného. Tento třetí pilíř byl trnem v oku Rusku, které si USA chtěly naklonit stran íránského jaderného programu a v jednáních o režimu kontroly zbrojení po vypršení platnosti smlouvy START. (Rusko kvitovalo americké rozhodnutí, reálná podpora v íránské otázce se však projevila pouze souhlasem s jednou nevynutitelnou rezolucí v RB OSN, přijatou jednomyslně 24. září.) Zanedbávaným strategickým důvodem amerického rozhodnutí však je skutečnost, že nová architektura systému by měla výrazně posílit obranu nejen evropských spojenců a v Evropě rozmístěných amerických jednotek (spíše než vlastního území USA), ale i amerických spojenců a jednotek na Středním východě – Turecka, s nímž se americká vláda pokouší zlepšit vztahy pošramocené válkou v Íráku (kromě rozhodnutí o budoucnosti raketové obrany byla 17. září oznámena i zakázka na prodej raket Patriot do Turecka za 7,8 mld. USD),¹⁸ Izraele (který se USA tímto krokem možná pokouší odradit od jednostranného útoku proti Íránu), Egypta a Saúdské Arábie. Nutno podotknout, že na úrovni domácí politiky čelil Obama nemalému tlaku liberálů v Demokratické straně, aby systém zrušil úplně. Jako poškozující americké národní zájmy a sloužící pouze zájmům podstatných aktérů (zejména zbrojního průmyslu) systém v jakékoliv podobě odsoudili i američtí realisté, např. Stephen Walt z Harvardovy univerzity.¹⁹

Po oznámení amerického rozhodnutí začalo MZV informovat o tom, co česká strana získá „výměnou za radar“. Ministr Kohout zmínil při jednání s americkou delegací vyslání českého kosmonauta (astronauta?) do vesmíru nebo zřízení pobočky prestižní vojenské akademie West Point v ČR.²⁰ Náměstkyně ministryně zahraničních věcí Ellen Tauscherová, která navštívila Prahu 18. září, současně pro *Washington Post* uvedla, že byla zahájena jednání o možném umístění kontrolních prvků (*Command and Control Center*) nového systému v ČR.²¹ MZV tyto informace zprvu popřelo s tím, že na zahájení jednání se teprve čeká, a opatrně hovořilo pouze o „diskusích“.²² Později nicméně připustilo, že jednání v této věci skutečně budou probíhat. Po návštěvě náměstkyně Tauscherové byly MZV a MO připraveny „non-papery“ s návrhy účasti (jejich obsah je však nevěřejný). V listopadu poté navštívily Prahu americké vyjednávací týmy v čele s náměstkem ministra obrany Alexandrem Vershbowem, který měl rozhovor s náměstkem ministra obrany Janem Fulíkem (6. listopadu.), a náměstkyní Tauscherovou, která jednala s náměstkem Pojarem (16. listopadu). Žádné konkrétní plány české účasti v modifikovaném systému nebyly v této době zveřejněny, ale byl dohodnut časový plán dalších expertních návštěv v prvním pololetí následujícího roku.²³

Ještě předtím do Prahy zavítal v souvislosti s raketovou obranou viceprezident Joe Biden (23. října). Pro *New York Times* uvedl, že důvodem jeho cesty byla skutečnost, že oznámení změny amerických plánů ČR a Polsku (před návštěvou těchto zemí jednal ještě o americké základně v Bukurešti) „*mohlo být provedeno lépe*“.²⁴ Biden se setkal s prezidentem, premiérem Fischerem, v rezidenci velvyslance s předsedy nej-

větších parlamentních stran, M. Topolánkem (ODS) a J. Paroubkem (ČSSD), zástupci Parlamentu ČR a před odletem na letišti ještě s Václavem Havlem (kterému podle slov bývalého prezidenta řekl, že americká zahraniční politika „není naivní“),²⁵ a znovu s ministerským předsedou. Podle Fischera ČR potvrdila, že je ochotna účastnit se nového systému raketové obrany jako člen NATO. Kromě toho se jednání dotklo řady dalších bodů: energetiky v její geopolitické dimenzi (slovy premiéra: „odkud k nám přicházejí energetické suroviny“), ale i v souvislosti s dostavbou jaderné elektrárny Temelín, na níž má, kromě konsorcia vedeného ruskou firmou Atomstrojexport, zájem i americký Westinghouse; nové dohody o vědě a výzkumu; nákupu transportních letounů Hercules C-130, které mají nahradit dosluhující Antonovy An-26; a naopak možného prodeje letounů L-159 afghánské armádě.²⁶

Bezpečnostní spolupráce mezi ČR a USA se tak zdaleka neomezuje pouze na raketovou obranu. Nákup transportních letounů je mezi českou a americkou stranou jednávan dlouhodobě, stejně tak jako naplňování smluv o vědecké spolupráci (v oblasti vojenských technologií). Probíhá též strategický dialog, navázaný v roce 2008, v jehož rámci americká armáda mimo jiné dodala AČR několik terénních vozů pro použití v zahraničních misích. Těchto témat se týkalo i jednání ministra obrany Martina Bartáka s Robertem Gatesem (18. září) ve Washingtonu a Jana Kohouta s Hillary Clintonovou (21. září) při příležitosti schůze Valného shromáždění OSN (21. září) bezprostředně po oznámení nových amerických plánů raketové obrany, i delegací amerických ministerstev obrany a zahraničních věcí, které do Prahy přijely v listopadu. Dalším významným tématem byla budoucí česká přítomnost v Afghánistánu. USA měly stále zájem o výsadkáře z prostějovské 601. skupiny speciálních sil v operaci *Enduring Freedom*. Zvláště v souvislosti s přijetím nové strategie pro Afghánistán, počítající s navýšením počtu zahraničních jednotek, bylo očekáváno vznesení formální žádosti o rozšíření jejich účasti.²⁷ Na stejné téma jednal v Praze dříve i velitel CENTCOM David Petraeus (20. května). Na druhé straně ČR patrně bude v budoucnu posilovat spíše civilní část své mise v Afghánistánu, s čímž se USA zdají smířeny.

Ze symbolického hlediska byla pro vzájemné vztahy velmi významná pracovní návštěva prezidenta Obamy v Praze (4.–5. dubna). Zcela oproti zvyklostem v takovém případě čtvrtého úřadujícího amerického prezidenta, který ČR navštívil, na letišti vítal prezident Klaus s manželkou i předseda vlády v demisi Topolánek. Bilaterální rozměr Obamovy návštěvy, který se odehrál na Pražském hradě, byl však značně potlačen na úkor současně konaného summitu EU–USA, na čemž se dílem podepsalo faktické české „bezvládní“ (a Obama následně také mimo záznam měl označit návštěvu za „ztrátu času“).²⁸ Hlavním tématem dlouho očekávaného projevu také nebyly vzájemné vztahy, ale vize světa bez jaderných zbraní (byť podle Klause šlo o projev „*nečekané pražský a nečekané český*“).²⁹

Prolnutí dvoustranného a mnohostranného rozměru zahraniční politiky ve vztahu k USA bylo příznačné pro celé období českého předsednictví. Projevilo se ve zvýšené intenzitě vztahů, v nichž však vystupovala ve (spolu)reprezentační pozici (ať už na schůzkách EU, NATO nebo G20). Již zkraje předsednictví tak premiér Topolánek přijímal hovory od úřadujícího prezidenta Bushe (který Topoláka zastihl v Moskvě) i nastupujícího prezidenta Obamy k ozbrojenému konfliktu v Gaze.³⁰ Vzápětí po Oba-

mově nástupu do úřadu české předsednictví ocenilo jeho rozhodnutí do roka uzavřít věznicí v Guantánamu s tím, že povede k „*posílení transatlantické spolupráce v boji proti terorismu a bezpečnostní spolupráci na základě respektování mezinárodního práva a lidských práv*“.³¹ Tématem vztahů mezi EU, resp. jejími členskými státy a USA, se potom stalo přemístění těch zadržovaných („připravených k propuštění“) do států EU, kteří by mohli být ve svých domovských státech vystavováni represí. V USA na toto téma jednal 16.–17. března ministr vnitra Ivan Langer spolu s eurokomisařem Jacquesem Barrotem, naopak do Prahy později zavítali ministři vnitřní bezpečnosti Janet Napolitano a ministr spravedlnosti Eric Holder (28. dubna). V obou případech šlo o relaci USA a EU, kterou ČR pouze (spolu)zastupovala. Kromě Guantánama se jednalo i provozu systému ESTA nebo ochraně hranic. (Dalším příkladem interakce podmíněné předsednictvím ČR v Radě EU bylo 17. března jednání ministra životního prostředí Martina Bursíka v USA jako člena týmu standardní unijní Trojky a diplomatický incident v souvislosti s projevem předsedy vlády Topolánka 25. března v EP o americkém záchranném plánu jako o „cestě do pekel“, který musel urovnávat ZÚ ve Washingtonu.)

Přijímání zadržovaných vězňů nakonec nabylo i dvoustranného rozměru. Po složitých jednáních v EU (jejichž průběhem, včetně pozice české diplomacie, od které si slibovaly více, byly USA poněkud zklamány) bylo rozhodnuto, že členské státy budou mít možnost rozhodnout se samy, zdali vyjdou USA vstříc (mají však povinnost sdílet informace o přijímaných osobách s ostatními). Ještě předtím, než Obama v Praze státy EU formálně o přijetí požádal, prohlásil premiér v demisi Topolánek, že ČR možný požadavek odmítne, poněvadž to doporučila Bezpečnostní rada států, a Praha tak podobně jako většina států „*nepodlehne tlaku*“.³² Ministr vnitra Langer vzápětí potvrdil, že ČR nepřijme ani jednoho vězně, a předložil na obhajobu tohoto rozhodnutí zajímavý argument. Přijetí zadržovaných brání podle něho struktura české společnosti, která nezajišťuje, že by byli integrováni.³³

Dvoustranný i mnohostranný rozměr měla návštěva ministra zahraničních věcí Karla Schwarzenberga v USA (8.–9. února). Setkal se zde s ministryní zahraničních věcí Hillary Clintonovou, ministrem obrany Robertem Gatesem, předsedou senátní komise pro zahraniční vztahy Johnem Kerryem a na Brookings Institution vystoupil s přednáškou o prioritách českého předsednictví. Podobně tomu bylo i s washingtonskou návštěvou místopředsedy vlády pro evropské záležitosti A. Vondry (23.–24. března). Prakticky ani dvoustranný, ani mnohostranný rozměr neměla naopak pracovní návštěva prezidenta Klause (5.–9. března). Přednesl během ní řadu projevů (na konferenci ECO:nomics, pořádané listem *Wall Street Journal*, na konferenci pořádané Heartland Institute ve Washingtonu a na Kolumbijské univerzitě) věnovaných výhradně tématu změny podnebí. Zopakoval zde své názory o ohrožení svobody a klimatickém alarmismu evropských vlád. Jeho účast, zejména na konferenci Heartland Institute, dosud patrně největším klimatoskeptickým setkání, vzbudila značnou pozornost díky tomu, že Klaus zde vystoupil jako prezident předsednického státu EU.³⁴ (Martin Bursík považoval následně za nutné v komentáři uveřejněném v *Guardianu* zdůraznit, že priority českého předsednictví, dotýkající se změn podnebí, vycházejí ze zcela jiných hodnotových předpokladů.) Klaus pracovně navštívil USA ještě v září

(20.–23.), kdy vystoupil na konferenci³⁵ Cato Institute a v obecné rozpravě Valného shromáždění OSN, a v listopadu (4.–7.). Tato návštěva již jistý dvoustranný rozměr vykazovala – setkal se během ní mj. s viceprezidentem Bidenem a zúčastnil se recepcce na velvyslanectví k výročí sametové revoluce. Ale i během této cesty stihl vystoupit na konferenci o klimatických změnách.

Tradiční oblastí dvoustranné spolupráce, a to jak na multilaterálních fórech (OSN), tak v terénu, zejména prostřednictvím aktivit Člověka v tísní, byla lidská práva a transformační politika. Vedle přehodnocení plánů raketové obrany šlo o druhý nejvýraznější projev nového pragmatismu Obamovy vlády, byť mu ve srovnání s bezpečnostní dimenzí nebyla v politické a veřejné diskusi věnována fakticky žádná pozornost.

Na funkci amerického velvyslance v ČR rezignoval coby člen republikánské strany po nástupu Baracka Obamy do úřadu Richard Graber (20. ledna), který v Praze působil od roku 2006. Za svůj největší úspěch označil výjimku z vízové povinnosti pro občany ČR.³⁶ Z hlediska proměňujících se priorit americké zahraniční politiky a reálného významu, který v současnosti přisuzuje vztahům s ČR, nebylo nevýznamné, že pozice amerického velvyslance zůstala po celý zbytek roku neobsazena. Nová jmenování, zvláště v menších státech, si po nástupu nové vlády obvykle žádají čas a nelze tedy hovořit o „zanedbání“ ČR, přesto je absence snahy co nejdříve obsadit funkci vhodnou osobou v jistém smyslu výmluvná – pokud by ČR v Obamově zahraniční politice měla sehrávat významnější úlohu, jistě by jeho vláda s jmenováním neotálela. Naopak 3. února začala z nové budovy na pražském Hagiboru, kterou získala od českého státu do patnáctiletého pronájmu, vysílat stanice RFE/RL. Přesunula se sem z budovy bývalého Federálního shromáždění, která jí sloužila za ústředí od roku 1995. Velvyslanec Graber své angažmá ukončil, ale český velvyslanec ve Washingtonu Petr Kolář naproti tomu již přesluhoval, protože ke jmenování nového velvyslance s nejvyšší pravděpodobností dojde až po parlamentních volbách v roce 2010.

	Stát	datum	témata dvoustranných vztahů
Karel Schwarzenberg, ministr zahraničních věcí ČR	USA	8.–9. 2.	raketová obrana, Guantánamo
Václav Klaus, prezident ČR	USA	5.–9. 3.	–
Alexandr Vondra, místopředseda vlády ČR	USA	23.–24. 3.	Guantánamo, ESTA
Barack Obama, prezident USA	ČR	4.–5. 4.	raketová obrana, Afghánistán, další témata
David Petraeus, velitel CENTCOM	ČR	20. 5.	Afghánistán

Martin Barták, ministr obrany ČR	USA	18. 9.	raketová obrana, nákup a prodej zbrojního materiálu, vědecká spolupráce, strategický dialog
Václav Klaus, prezident ČR	USA	20.–23.9.	–
Jan Kohout, ministr zahraničních věcí ČR	USA	21. 9.	raketová obrana, vědecká spolupráce, strategický dialog
Joe Biden, viceprezident USA	ČR	23. 10.	raketová obrana, energetika, nákup a prodej zbrojního materiálu
Václav Klaus, prezident ČR	USA	4.–7. 11.	<i>oficiálně neupřesněno, podle zdrojů z MZV pokračování dialogu o tématech Bidenovy návštěvy</i>

	sjednání	ratifikace
Dohoda o vydávání stíhaných a odsouzených osob	2008	28. 4.
Dohoda o právní pomoci	2008	28. 4.
Dohoda o spolupráci při prevenci a potírání závažné trestné činnosti	2008	19. 6.
Dohoda o výměně inženýrů a výzkumných a vědeckých pracovníků	6. 11.	

Ekonomické a kulturní vztahy

V rovině ekonomických vztahů pokračoval dlouhodobý trend zvyšování absolutního objemu obchodní výměny, který však doprovází snižování jejího relativního významu zejména ve srovnání se státy EU. V posledních dvou letech se navíc obchodní vztahy mezi USA a ČR vyznačují schodkem obchodní bilance. Příčinou tohoto stavu je podle MPO nízký kurz dolaru, kterého USA využily k navyšování exportu, a dosáhly tak aktivní bilance s celou EU.³⁷

Tématem ekonomických vztahů s významným politickým prvkem, které byly projednávány na nejvyšší úrovni, byla jednak výše zmiňovaná plánovaná dostavba Temelína (o zakázku se uchází mj. americký Westinghouse) a v mezinárodním kontextu budoucnost projektu Nabucco, o jehož vybudování mají USA velký zájem a v ČR vidí jednoho z jeho největších zastánců uvnitř EU. V tomto případě jde o téma vyloženě vděčné, ale politicky citlivým tématem bylo trvající umístění ČR na černé lis-

tině, tzv. *Special 301 Report*, vydávané americkým ministerstvem obchodu, tj. mezi státy s vysokou mírou porušování autorských a licenčních práv,³⁸ nebo protekcionistický charakter amerického krizového balíčku (*American Recovery and Reinvestment Act*, 2009).

Významnou investiční zprávou uplynulého roku byla dohoda o další spolupráci Aero Vodochody s americkou firmou Sikorsky Aircraft, pro níž se podílí na výrobě vrtulníků S-76c a S-76d.³⁹ České podniky se kromě toho účastnily velkých tendrů v USA, zejména v odvětvích dopravy a právě leteckého průmyslu. Podle údajů ČNB v prvních třech kvartálech roku 2009 dosáhla hodnota amerických přímých zahraničních investic v ČR 6,1 mld. Kč.⁴⁰

	Kč (mld.)
Vývoz	34,3
Dovoz	41,9
Obrat	76,2
Obchodní bilance	-7,6

Zdroj: Český statistický úřad.

Kulturní diplomacie byla v uplynulém roce výrazně ovlivněna na jedné straně probíhající českým předsednictvím Radě EU, na druhé straně výročí sametové revoluce. Aktéři české kulturní diplomacie v USA (České centrum v New Yorku, ZÚ ve Washingtonu, Stálá mise při OSN) využili zájmu, jenž české předsednictví provázelo, k uspořádání řady kulturních akcí (dílem pod hlavičkou „Dnů českého předsednictví“) – od jazzového jamu k zahájení předsednictví, kterého se zúčastnili hudebníci z řady členských států EU, další jazzové koncerty ve washingtonském klubu Blues Alley, ozvěny festivalu o lidských právech Jeden svět, představení baletu Národního divadla, výstavu Národního muzea *Život je jen náhoda*, věnovanou Jaroslavu Ježkovi, až po uvedení filmového *Kinoautomatu* Radúze Činčery. Spolu s CzechTourism čeští diplomaté připravili v OSN mj. také Dny české kuchyně. K dvacátému výročí sametové revoluce se v Lincoln Center uskutečnila přehlídka filmů *The Ironic Curtain* a multi-mediální představení divadla *Archa 1989 – Window of Opportunity*, které se odehrálo v rámci festivalu *Performing Revolution in Central and Eastern Europe*, na kterém se České centrum podílelo a jehož součástí bylo mj. i výrazné představení *The Velvet Oratorio* společnosti Untitled Theater Company #61, na motivy listopadových událostí v Československu. Kromě vizuálního (zejména soudobého) umění je zaměřeni na film pro českou kulturní diplomacii v USA poměrně charakteristické – dalšími příklady v uplynulém roce byla pravidelná letní promítání českých filmů na střeše Národní budovy (*Summer on the Roof*) a dar sedmdesáti současných českých filmů, které věnoval Kongresové knihovně ve Washingtonu český ZÚ.

IDENTIFIKACE HLAVNÍCH AKTÉRŮ ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY VŮČI USA

Na české straně zahraniční politiku vůči USA v jejím dvoustranném rozměru tradičně utváří celá řada státních i nestátních aktérů. Návštěvy na vysoké úrovni v ČR znamenaly zapojení prezidenta Klause nad běžnou úroveň, intenzivní vztahy zejména v bezpečnostní doméně si vyžádaly významnou účast předsedy vlády a jeho úřadu kromě tradičních aktérů této politiky, Ministerstva zahraničních věcí ČR (zejména Odboru amerických států, Odboru bezpečnostní politiky a dalších relevantních teritoriálních odborů) a Ministerstva obrany ČR (zejména sekce obranné politiky a strategie). Vzhledem k probíhající bezpečnostní spolupráci v rámci Strategického dialogu a v oblasti výzkumu a vývoje, v dvoustranné agendě v uplynulém roce úloha MO mírně převažovala. Kromě toho samozřejmě působily tradiční diplomatické instituce podřízené MZV – zastupitelský úřad ve Washingtonu, stálá mise při OSN (zejména v oblasti neformální dvoustranné spolupráce v oblasti lidských práv na půdě OSN) nebo České centrum v oblasti kulturní diplomacie. S uzavřením vízové kapitoly v roce 2008 se snížila úloha Ministerstva vnitra ČR. Podobně s odchodem atlantistů, premiéra Topolánka a místopředsedy vlády pro evropské záležitosti Vondry z Úřadu vlády ČR, který díky jejich přítomnosti získal coby aktér dvoustranných vztahů na významu (byť třeba pro Vondrovu roli neexistovaly formální předpoklady), poklesl i jeho význam. Parlament do procesu podobně jako v minulých letech výrazněji nezasáhl (ačkoliv např. v roce 2008 o jeho aktivní zapojení tehdejší opozice usilovala) – Poslanecká sněmovna nedostala příležitost hlasovat o „radarových smlouvách“. Přijala naproti tomu Dohodu o spolupráci při prevenci a potírání závažné trestné činnosti (19. června) spojenou s výjimkou z vízového režimu.

Výrazným zásahem do tradičního postavení aktérů na české straně byla vnitropolitická krize a ustavení Fischerovy úřednické vlády. Protože USA porozuměly tomu, že nemá silný mandát k dojednání zásadních otázek, zejména v bezpečnostní oblasti, obracely se zároveň na podstátní aktéry, reprezentující společenské zájmy – politické strany (lze zmínit jejich přítomnost na jednání s prezidentem Obamou na Pražském hradě v květnu a schůzky viceprezidenta Bidena s předsedy dvou nejsilnějších politických stran na americké ambasádě během jeho říjnové návštěvy i setkání náměstkyně ministryně zahraničních věcí Tauscherové s Jiřím Paroubkem 16. listopadu). Stěží mohlo jít o rovnocennou náhradu, protože v důsledku nestandardní politické situace nebyla známa jejich síla ani budoucí postavení v systému. Tento krok proto nemohl zabránit částečné paralýze dvoustranných vztahů v důsledku krize reprezentace, která se projevila zejména během Obamovy dubnové návštěvy. (Nutno však říci, že ve vzájemných vztazích nešlo o naprostou novinku – zvláštní úlohu v doméně rozmístění prvků raketové obrany sehrávala vzhledem ke křehké většině Topolánkovy vlády už několik předchozích let ČSSD, se kterou se představitelé USA pravidelně setkávali.) Této nestandardní situaci lze přičíst také skutečnost, že odchod atlantistů z klíčových pozic, podílejících se na utváření zahraniční politiky vůči USA, se neprojevil ve výraznější změně vládního kurzu. Za projev krize lze považovat nakonec i prodloužení

působení velvyslance Koláře, jehož místo se mělo stát předmětem jejich politických dohod až po volbách v roce 2010.

Politické strany mohly v důsledku krize stálé (vládní) reprezentace sehrávat v jistém smyslu privilegovanou úlohu. Za zmínku však stojí i činnost dalších podstatných aktérů. Ve spolupráci s Českým centrem jako s odbočkou příspěvkové organizace ministerstva zahraničních věcí se v New Yorku představilo město Ostrava. „*Zapadá to do celkové koncepce českých center, která mají snahu reprezentovat v zahraničí různá města a regiony republiky,*“ uvedl jeho ředitel (v roce 2008 zde České centrum spolupředálo obdobný projekt *ZliNY*).⁴¹ New York v této době (5.–13. května) navštívil i primátor Ostravy Petr Kajnar. Další interakce mezi podstatnými aktéry za účasti českého státu se již druhý rok vztahovala ke zřizované klinice ICRC, společnému projektu Mayo Clinic a fakultní nemocnice sv. Anny v Brně. Již nyní probíhá mezi oběma institucemi vědecká spolupráce – americká strana hradí tři ze 45 současných brněnských grantů a místní lékaři se rovněž podílejí na výzkumu prováděném přímo v USA.⁴² Naopak americká vláda uzavřela v loňském roce smlouvu s pražským ČVUT na vývoj programu navádění bezpilotních letounů a na zvláštní ochranný počítačový systém, zamezující nepovoleným přístupům do sítí.⁴³ Americké námořnictvo také zvažovalo otevření stálé kanceláře, která by řešitele výzkumu nových technologií vyhledávala průběžně.⁴⁴

ČESKÁ ZAHRA NIČNÍ POLITIKA VŮČI USA V MEDIÁLNÍM A VEŘEJNÉM PROSTORU

Zvažované umístění prvků raketové obrany a její architektura obecně zůstaly výrazně medializovaným tématem české zahraniční politiky vůči USA – na úkor ostatních tematických kapitol vzájemných vztahů. Nad tímto tématem byla vedena i poměrně intenzivní veřejná debata (s podobnými názorovými štěpeními a zastánci jednotlivých pozic jako v minulých letech). Rozhodnutí Obamovy vlády změnit architekturu systému raketové obrany vyvolalo značné ohlasy, zde však nešlo přímo o diskusi nad českou zahraniční politikou. (Původní nadšení, zejména na levé části politického spektra, poněkud ochladlo poté, co se ukázalo, že Obamova vláda neplánuje myšlenku raketové obrany opustit, a dokonce do budoucna nadále počítá s rozmístěním jejích prvků na území ČR – v první chvíli české sdělovací prostředky chybně psaly o raketách a spekulace v tomto smyslu přetrvávaly.)⁴⁵ Podobně jako v politické diskusi dočasné vymizení „radaru“ – a to v rovině české, ale i mezinárodní politiky – znamenalo však i zde praktické utlumení debat o české zahraniční politice ve vztahu k USA jako *celku*.

Byla-li výše politická debata charakterizována jako provinční, vyznačující se z hleděností do sebe a míjením se smyslem americké zahraniční politiky, přinejmenším stejnou měrou platí totéž pro valnou část zpravodajství. Scházely analýzy mezinárodní situace, stojící na pevných faktických základech, které by ČR a střední Evropě přisoudily odpovídající místo v americkém vnímání světa a v americké strategii. Ani solidní deníky se neváhaly snížit k bulvarizaci česko-amerických vztahů a těžily přitom z chytlavosti tématu. Příkladem mohou být *Lidové noviny*. V den návštěvy ame-

rického viceprezidenta titulek pod fotografií na titulní straně hlásal: „*Češi se těší, že se Biden omluví za radar. Asi marně.*“ Teprve na třetí straně novin se čtenář dozvídá, že za „Čechy“ si musí dosadit „české politiky“ a nakonec se ukáže, že se v tomto smyslu vyjádřil jen jediný z nich – Mirek Topolánek.⁴⁶ Následující vydání glosovalo na první straně návštěvu amerického prezidenta takto: „*Ochromil Prahu... a nic nepřivezl.*“⁴⁷ Provincialismus zde nalezl další podoby – ublíženosti a hokynařiny.

ZÁVĚR

Vztahy s USA dlouhodobě patří k nejdůležitější dvoustanné relaci české zahraniční politiky. V roce 2009 byly intenzivní, na velmi dobré úrovni a v první části roku o nich byla vedena poměrně intenzivní politická i veřejná diskuse, neboť vymezení způsobu vztahování k nim je neodmyslitelnou součástí geopolitické vize každého aktéra diskuse o zahraniční politice ČR obecně. V tematické kapitole „umístění prvků raketové obrany“ skončilo první dějství jednání a začalo dějství druhé. Na zvýšené intenzitě vztahů a jejich dočasné „multilateralizaci“ se podepsalo české předsednictví Radě EU. Naproti tomu dvoustanný rozměr vztahů byl částečně paralyzován krizí politické reprezentace na české straně, ale v oblasti lidských práv a transformační politiky – tradiční kapitoly dvoustanných vztahů – i pragmatismem nové Obamovy vlády.

Za poslední tři roky, v době kryjící se s vydáváním této publikace, nabyly dvoustanné vztahy bezprecedentní komplexity i významu. Vyjednávání o umístění prvků raketové obrany byla v tomto směru požeňáním i prokletím. Vzájemné vztahy byly díky tomu k prospěchu české strany posíleny i v řadě jiných tematických oblastí. Zároveň se však „radar“ stal jednou z ústředních „patologií“ českého diskurzu o zahraniční politice.

Samu debatu o české „velké strategii“, tedy o způsobech zajištění národní bezpečnosti, která virtuální radar obepnula, nelze považovat za nelegitimní. Politický i veřejný diskurz však měl sklon nahlížet na americkou zahraniční politiku provinciálním způsobem, přisuzujícím ČR, střední Evropě, EU, a dokonce i NATO nemístný význam v *americké* „velké strategii“. Politická debata v ČR po nástupu prezidenta Obamy trpěla nedostatkem realismu, který by jí umožnil uchopit pragmatickou povahu jeho zahraniční politiky. Neporozumění asymetrické a pragmatické povaze vzájemných vztahů a konstantám velmocenské politiky může českým politickým kruhům (zejména těm atlantickým) v budoucnu připravit v lepším případě (další) trpká zklamání, v horším případě vést k chybným kalkulacím při realizaci vlastní velké strategie. Stejnou chybou by však bylo nedocenení těchto vztahů za situace, kdy k nim neexistuje smysluplná nebo z hlediska základních společenských hodnot přiměřená alternativa, čehož se dopouštějí jejich oponenti a nezřídka se přitom uchylují k provincialismu jiného druhu – brnkání na strunu nutnosti udržet si „národní svrchovanost“, kterého se překvapivě nedopouštěla jen KSČM, ale i ČSSD.

Debata o způsobech zajištění české národní bezpečnosti je nepochybně namístě. Prvním krokem k setření nánosů provincialismu, jenž je vlastní jejím účastníkům v politické sféře, a k posílení realistického odhadu hrozeb, které může vycházet jen

z pochopení povahy současné americké, ale i ruské zahraniční politiky a stávajících limitů evropské obrany, by proto bylo na takový radar (nebo jiný prvek systému raketové obrany), který může ČR sám o sobě ochránit před rozpínajícími se kremelskými chapadly, protože Rusové „by museli překonávat odpor USA“⁴⁸, nebo který bude zasahem do „vnitřní celistvosti země“,⁴⁹ raději produktivně „zapomenout“. Právě takový „radar“, snad v mírně obměněné fyzické podobě, se přitom na diskuse o české zahraniční politice hrozí co nevidět znovu snést.

Poznámky

- ¹ Inauguraci amerického prezidenta sledovalo v ČR 840 000 dospělých diváků. Stala se tak nejsledovanějším pořadem od počátku vysílání kanálu ČT 24. Česká tisková kancelář, 21. 1. 2009.
- ² *Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2008 do prosince 2008*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2009, s. 268. On-line: (www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/zprava_o_zahranicni_politice_ceske_1.html).
- ³ Srv. on-line: (www.eu2009.cz/scripts/file.php?id=6225&down=yes).
- ⁴ Pro definici těchto kategorií srv. Drulák, Petr (2008): *Česká zahraniční politika mezi internacionalismem a atlantismem*. In: Kořan, Michal a kol.: *Česká zahraniční politika v roce 2007. Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- ⁵ iDNES, 17. 9. 2009.
- ⁶ Cit. tamtéž, původně v rozhovoru pro Radio Česko.
- ⁷ Tamtéž.
- ⁸ Tamtéž.
- ⁹ *New York Times*, 17. 9. 2009.
- ¹⁰ On-line: (www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-vice-president-biden-america-central-europe-and-a-partnership-21st-century).
- ¹¹ Plné znění dopisu je dostupné on-line: (wyborcza.pl/1,75477,6825987,An_Open_Letter_to_the_Obama_Administration_from_Central.html).
- ¹² *Lidové noviny*, 20. 9. 2009.
- ¹³ Projev je dostupný on-line: (www.america.gov/st/texttrans-english/2009/February/20090209110808xjsnommis0.9254267.html).
- ¹⁴ *New York Times*, 2. 3. 2009.
- ¹⁵ *Wall Street Journal*, 17. 9. 2009.
- ¹⁶ *New York Times*, 17. 9. 2009.
- ¹⁷ Tamtéž.
- ¹⁸ *New York Times*, 17. 9. 2009.
- ¹⁹ Srv. on-line: (waf.foreignpolicy.com/posts/2009/09/17/one_and_a_half_moments_of_sanity).
- ²⁰ iDNES, 17. 9. 2009.
- ²¹ *Washington Post*, 1. 10. 2009.
- ²² Srv. vyjádření náměstka ministra zahraničních věcí Tomáše Pojara. *Lidové noviny*, 9. 10. 2009.
- ²³ Záznam tiskové konference na MZV ČR, 16. 11. 2009. On-line: (www.mzv.cz/file/4265_38/2009_11_16_Pojar_Taucher.mp3).
- ²⁴ *New York Times*, 23. 10. 2009.
- ²⁵ Česká tisková kancelář, 23. 10. 2009.
- ²⁶ Česká tisková kancelář, 23. 10. 2009.
- ²⁷ *Respekt*, 5. 10. 2009.
- ²⁸ Podle rozhovoru s Alexandrem Vondrou. *Lidové noviny*, 20. 9. 2009.

- ²⁹ Česká tisková kancelář, 6. 4. 2009.
- ³⁰ Česká tisková kancelář, 10. 1. 2009.
- ³¹ Česká tisková kancelář, 22. 1. 2009.
- ³² Česká tisková kancelář, 30. 3. 2009.
- ³³ Česká tisková kancelář, 6. 4. 2009.
- ³⁴ *Guardian*, 9. 3. 2009.
- ³⁵ Bursík, Martin: *The Czech President's Climate Change Denial is Irrelevant*. *Guardian*, 9. 3. 2009.
- ³⁶ Česká tisková kancelář, 8. 1. 2009.
- ³⁷ Česká tisková kancelář, 12. 3. 2009.
- ³⁸ On-line: (www.ustr.gov/about-us/press-office/reports-and-publications/2009/2009-special-301-report).
- ³⁹ Česká tisková kancelář, 7. 4. 2009.
- ⁴⁰ On-line: (www.cnb.cz/m2export/sites/www.cnb.cz/cs/statistika/platebni_bilance_stat/pzi/pzi_2009_toky/download/PZI_2009_c.xls).
- ⁴¹ Česká tisková kancelář, 9. 5. 2009.
- ⁴² Česká tisková kancelář, 20. 5. 2009.
- ⁴³ Česká tisková kancelář, 27. 2. 2009.
- ⁴⁴ *Lidové noviny*, 22. 6. 2009.
- ⁴⁵ *Aktuálně.cz*, 17. 9. 2009; Dolejší, Karel: *ČR – Antirakety místo radaru*. *Britské listy*, 9. 10. 2009.
- ⁴⁶ *Lidové noviny*, 23. 10. 2009.
- ⁴⁷ *Lidové noviny*, 24. 10. 2009.
- ⁴⁸ Jiří Šedivý, bývalý náčelník Generálního štábu AČR, pro iDNES, 17. 9. 2009.
- ⁴⁹ Jiří Paroubek, Česká tisková kancelář, 27. 6. 2008.